

Fra politisk bevægelse til dansk mindretal og slesvigsk model

Nils Vollertsen

Fortid og Nutid oktober 1998, s. 219-227

I *Fortid og Nutid* 1998:2, s. 158-160 anmeldte Jørgen Kühl Johan Peter Noacks bog *Det danske mindretal i Sydslesvig 1948-1955*. Dette har givet en anden af de sydslesvigske historikere Nils Vollertsen anledning til nogle bemærkninger om bogen og om Jørgen Kühls teori om mindretallets identitetslag, der her bringes som debatindlæg.

Nils Vollertsen, f. 1956, lic.phil., forsker i slesvigsk historie i det 20. århundrede og arbejder for tiden på et forskningsprojekt om det danske mindretals indre historie 1948-98 set i lyset af dansk og tysk politik.

Jørgen Kühl har i bogen *På vej mod den slesvigske model* (1996) redegjort for mindretallenes udvikling i det dansk-tyske grænseland som et eksempel på, hvordan man kan løse en national strid. Denne tilgang præger også hans anmeldelse af Noacks bog om især dansk, tysk og britisk Sydslesvigspolitik og slesvig-holstensk grænsepolitik fra 1948 til 1955.

Kühl lægger således vægten på det, der skabte den slesvigske model. Det var Kiel-erklæringen fra 1949 og København-Bonn erklæringerne fra 1955. 1949-erklæringen fastlagde ikke, som Kühl skriver, grundlaget for det frie valg af nationalt tilhørsforhold, men stadfæstede det og, som Noack fremhæver, knæsatte mellemkrigstidens tradition for en liberal mindretalspolitik, der i dansk politik gik tilbage til 1918 og i tysk til 1929.

Kernen i mindretalserklæringen fra 1949 var, og heri har Kühl ret, »*Minderheit ist, wer will*«-grundsætningen. Det betød, at bekendelsen til dansk kultur og nationalitet stod enhver frit, og at den ikke måtte hverken bestrides eller efterprøves af myndigheder-

ne. I forlængelse heraf gør Kühl ret i at pege på, at den slesvig-holstenske ministerpræsident Friedrich Wilhelm Lübke forgæves forsøgte at få ophævet erklæringen for i stedet at få en tosidet dansk-tysk aftale om mindretallene i grænselandet. Det afviste Danmark, da den kunne føre til tysk indblanding i dansk politik. Kühl fremhæver endelig ligesom Noack København-Bonn erklæringernes forbilledlige art, men peger som Noack dog også på, at man i 1955 ikke var udelt tilfreds med resultatet.

Jeg synes, at Kühl overbelyser den mønsteragtige side af det sydslesvigske spørgsmål, mens han helt undlader at komme ind på de sydslesvig-politiske linjer, Noack trækker.

Noack skildrer således, hvordan Danmark og Storbritannien i 1947-49 dæmpede det nationale oprud i Sydslesvig og derved gjorde Sydslesvigspørgsmålet til et mindretalsspørgsmål. For Danmark gjaldt det om at få så mange indrømmelser og sikkerheder for mindretallets politiske, kulturelle og sproglige friheder, som rammerne om den britiske Tysklands-poli-

tik overhovedet gjorde mulige. Den danske regering pressede stærkt politisk på over for de sydslesvigske ledere, idet den truede med, ikke at ville støtte mindretallet kulturelt, hvis det holdt fast i kravet om grænseflytning og Sydslesvigs administrative adskillelse fra Holsten. Den tog dermed grænseflytningen af dagsordenen for dansk politik. Til gengæld pressede briterne meget hårdt landsregeringen i Slesvig-Holsten til at forhandle, da ro om grænsen også var i tysk interesse. Det tjente både Danmark og Tyskland udenrigspolitisk bedst, at mindretals-spørgsmålet ikke kom til at belaste de to landes forhold til hinanden.

Noack drøfter ikke kun, hvordan dansk politik frem til 1949 tilpassede sig britisk sikkerhedspolitik i Vesteuropa. Han analyserer også dansk udenrigspolitik tilpasning til det nye Vesttyskland og den af Danmark og Tyskland tålte slesvig-holstenske landsregerings grænse- og chikanepolitik mod den danske bevægelse. Noack mener, at Lübkes politik ikke sled bevægelsen ned til et mindretal. Det var en udvikling, som snarere hang sammen med Tysklands genopbygning, og Lübkes politiske chikaner ændrede næppe herved. Denne udvikling banede vej for en yderligere stille tilnærmelse mellem Danmark og Tyskland, der førte til København-Bonn erklæringerne og Tysklands optagelse i NATO i 1955.

Mens dansk tilpasning til Storbritannien i 1949 sikrede Kiel-erklæringen og dansk medlemskab af NATO, sikrede tilnærmelsen til Tyskland i 1955 nye mindretalserklæringer og et tysk medlemskab. Det lykkedes dog samtidig med denne sikkerhedspolitiske tilpasning af det dansk-tyske og dansk-britiske forhold til det nye Vesteuropa i høj grad at gøre kulturelle interesser gældende i Sydslesvig og derved at fastholde flest mulige i den danske bevægelse, der efter 1955 kun gik langsomt tilbage.

Noack er den første danske historiker, der så utvetydigt bruger udtrykket chikanepolitik om Lübkes grænsepolitik. Det er velgørende. Han har også behandlet Lübkes politik fyldigt, hvorved han føjer ny viden til den enighed, der er i dansk forskning om emnet.

Han slår også fast, at vejen til en dansk-tysk forståelse i 1955 gik over Sydslesvig, at tyskerne var sårbare, fordi Tysklands internationale ry afhang af et godt udfald, at forhandlinger var mulige, fordi der siden 1951 var skabt et godt forhold mellem den danske og tyske regering, fordi de to mindretal på hver sin side af grænsen var skubbet ud på sidelinjen af de to regeringer, og at den tyske regering havde slebet den slesvig-holstenske landsregering til forud for forhandlingerne. Det danske og tyske mindretal skulle således underordne sig de to stater Danmark og Tyskland, som de forholdt sig til, og de skulle erkende deres mindretalstilstand. Omvendt skulle de tysk-nationale kredse i Slesvig-Holsten underordne sig forbundstyske interesser, før et godt dansk-tysk forhold på lang sigt kunne blive til noget.

Tilnærmelsen mellem Danmark og Tyskland nedtonede på kort sigt dog kun spændingerne mellem dansk og tysk i Sydslesvig, men bortskaffede dem ikke.

Noack analyserer også de politisk-taktiske overvejelser på dansk og tysk side, før mindretalsforhandlingerne indledtes i 1955. I det hele taget bringer han så meget nyt om optakten til forhandlingerne og om efterspillet til København-Bonn erklæringerne og om den danske og tyske beslutningsproces, at der næppe kan skrives mere politisk historie om den sag. Jeg er således enig med Kühl i, at Noacks to studier om Kiel- og København-Bonn erklæringerne er noget nær endelige, også i forhold til tysk forskning.

Han udreder også den sydslesvigske bevægelses tilbagegang efter 1948 og den snævre kulturelle SSF- og politiske SSW-ledelses bestræbelser på at forhindre, at bevægelsen politisk brød sammen samtidig med, at den forsøgte at fastholde flest mulige kulturelt i det danske og sikre mindretallet dets rettigheder i en tysk stat. Noack undersøger til dels, under hvilke indre og ydre modsætninger, det skete, og i hvor høj grad det lykkedes.

Noack mener, og heri vil jeg give ham ret, at nedgangen for den politiske bevægelse i Sydslesvig ikke kom med samme kraft som de første efterkrigsårs nationale oprud, fordi det tog tid, før der ud af det tyske kaos i 1945 voksede et nyt, politisk og økonomisk stabilt Tyskland frem, som man kunne have tillid til. Det skete først under 1950'ernes tyske højkonjunktur. En tid efter 1948 var der derfor stadig plads til et håb om en genforening. Det var ikke let at lede en omfattende sydslesvigsk bevægelse for indlemmelse i Danmark, der, som Noack peger på, var midt i en besværlig omdannelse til et nationalt mindretal.

Det gjaldt om at fastholde så mange som muligt i det danske. Det skete ved at udbygge det kulturelle arbejde. Noack skriver ligefrem, at de store bevillinger til dansk kultur i Sydslesvig var betalingen for at få standset striden om grænsen i Danmark. Der var bred politisk enighed om støtten, som staten udvidede i takt med, at bevægelsen politisk gik tilbage.

De største bevillinger gik til udbygningen af skolevæsenet. De var så store, at den samlede Sydslesvig-støtte steg stærkt, selv om den humanitære bistand blev trappet ned, uanset at mindretallets ledere forsøgte at bevare mest muligt af denne sociale indsats i Sydslesvig, da den var vigtig især for at fastholde småkårsfolkene i det danske. De mange skoler forankrede mindretallet i det danske, da alt dansk

arbejde foregik her, hvor især lærerne formidlede dansk kultur. Det var ikke nemt for de først og fremmest yngre lærere fra Danmark, da de allerfleste skolebørn kom fra tysksprogede hjem og ikke kunne dansk.

Noack undersøger styrken i skole-søgningen og søgningens styrke i forhold til SSF's medlemstal i 1949-50. Han når frem til, at under 20% af de hjemmehørende skolebørn ude på landet gik i dansk skole, i Husum, Ejdersted, Egernførde og Rendsborg amters landsogne endda under 10%. I Egernførde og Husum gik 10-20% af børnene i dansk skole, i Slesvig ca. 40% og i Flensborg og Tønning ca. 60%. Den sydslesvigske politiske bevægelse var altså tydelig nok en bybevægelse, hvilket også fremgår af valgtallene. Det ses af mine egne undersøgelser, fremsat i en studie om den politiske og kulturelle styrke i bogen *Det danske mindretal* (1994), der viser, at SSW ude på landet i 1951 under ét kun fik 11,8% af stemmerne mod 26,7% i 1947 og 16,7% i 1948.

Jeg er enig med Noack i, at de danske skoler i de byer, hvor der i forvejen var skoler, forstærkede de første efterkrigsårs nationale oprud i Sydslesvig. De steder derimod, hvor danske skoler først skulle bygges op efter 1945, nåede de slet ikke eller kun i mindre grad at forstærke opruddet. De steder, sammenfatter Noack, hvor der ingen skoler var, blev SSF's medlemstal ikke nær så stort som der, hvor der var skoler. Det betød, at der, hvor der var mange danske, kunne man let udvide skolearbejdet eller grundlægge nye skoler. De gav så igen flere SSF-medlemmer og dermed mulighed for at knytte flere mennesker kulturelt til det danske. De steder, hvor forældrene havde sværere ved at trænge igennem med deres skoleønsker eller hvor de slet ikke trængte igennem, blev kraften i tilstrømningen til bevægelsen tilsvarende mindre.

Det svarer til, hvad jeg undersøgte i bogen *Sydslesvig. En landsdel i nationalt opbrud 1945-1948* (1994), hvor jeg sammenlignede skoleoprettelser med oprettelser af ungdoms- og SSF-lokalforeninger. Det viser sig da, at der, hvor SSF fik distrikter i gang i 1945-46, grundlagde man i fire ud af syv tilfælde skoler og ungdomsforeninger. Der, hvor ungdomsforeningen kom før skolen, har SSF-distriktet nok taget initiativet til skolen og ungdomsforeningen, som det i 1947 skete i Husum. Der, hvor skolen kom før ungdomsforeningen, har det sikkert været læreren, der tog initiativet eller var blandt initiativtagerne, som i f.eks. Vesby vest for Flensborg, mens det i Tønning var præsten.

Begge veje ser ud til at have været brugte. Ungdomsforeningen byggede især på skolens elever, og man samledes på skolen, hvad man også gjorde i SSF. Skole og forening knyttede således folk til det danske. Det ses også, at der, hvor løsrivelsesbevægelsen i de første efterkrigsår stod politisk stærkest, var der også flest danske skoleønsker. Det politiske opbrud fulgtes altså op af et kulturelt nybrud.

Noack går dog langt mere statistisk i dybden, end jeg har gjort. Han undersøger således også forskellen fra amt til amt mellem land og by i forholdet mellem skolesøgning og medlemstilslutning fra 1946 til 1955. Det viser sig da, at der, hvor skolerne sidst kom til, holdt forholdsvis flest fast i det danske, selv om Noack undrer sig over, hvori forældrene så fordelene, når de nu ikke kom til Danmark. Jeg mener, at grunden lå i, at skolerne gav især småkårsfolkene i mindretallet et hold i tilværelsen og et værd som mennesker, som de ikke havde i det tyske. Det er i alt fald det, der går igen i folks egne udtalelser om, hvorfor de trods tilbagegangen holdt fast i det danske. En engang truffet beslutning gjorde man ikke om. Det var i deres øjne uanstændigt.

Noack peger på, at i Flensborg og Slesvig byer og amter, hvor bevægelsen politisk stod stærkest, rammes også den danske skole hurtigere end SSF, når folk igen blev tyske. For de »ny«-danske, der holdt fast i det danske, derimod spillede skolen og dens kulturelle påvirkning i form af ferierejser til og skoleophold i Danmark, kulturtilbud mm. en stigende rolle. Det gjaldt også for aviserne, bibliotekerne, danskundervisningen og teater- og koncertlivet, selv om det på ingen måde lykkedes at gøre mindretallet dansksproget. Det ses bedst af bibliotekernes lånerantal, målt i forhold til SSF's medlemsantal, der i 1955 i Flensborg amt lå på 13%, i Slesvig amt uden for Slesvig by, Sydtønder, Husum og Egernefælde amter på 5-7% og i det nordlige Rendsborg amt på 2%. Det viser, hvor få voksne i mindretallet, der enten talte eller dog forstod så meget dansk, at de kunne læse en dansk bog. Heri, kan jeg tilføje, havde intet forandret sig i forhold til mellemkrigstidens langt mindre dansk mindretal, i hvilket også stort set alle talte tysk eller plattysk.

Noacks kulturstudie er en fin lille studie, selv om han, uanset at skolen kulturelt betød meget, nok overvurderer den lidt. Han overser således, hvor vigtigt det var for mobiliseringen over mod den politiske bevægelse, at de lokale ledere betød noget på stedet, sådan at så mange som muligt kunne samles om dem. Det ændrer dog ikke ved, at Noack er den første, der så grundigt statistisk undersøger, hvad kulturen betød for at fastholde de flest mulige i det danske.

Noack undersøger også faldet i tilslutningen i 1947-55. Han sammenholder SSF's medlemstal med SSW's stemmetal og når frem til, at faldet i vælgertilslutning overalt var større end i medlemstal. Det betød, at det for en tid lykkedes mindretallet at fastholde flere kulturelt i det danske end det tabte politisk, men også, at be-

vægelsen samlede sig der, hvor den før 1948 var stærkest: i byerne.

Han mener, at kraften i tilbagestrømmen var blevet større, hvis ikke man fra tysk side så stærkt politisk og socialt havde afvist de danske. Det gælder for Lübkes politiske chikaner, og det gælder, når tyskere så ned på de danske, fordi de var småkårsfolk og derfor holdt dem uden for f.eks. landsbyens eller småbyens fællesskab. Jeg er enig med ham i, at den omfattende kulturelle udbygning af mindretalsarbejdet efter 1948 og op igennem 1950'erne fastholdt en stor del i det danske. Det er en fin, lille studie, der viser, at især de yngre, funktionærerne og de faglærte arbejdere i byerne førte an i trækket ud af mindretallet.

Tilsvarende viser mine undersøgelser, fremsat i en studie om sociale forhold, social struktur og mobilitet i bogen *Det danske mindretal* (1994), at det ude på landet først og fremmest var landarbejderne og de mindre landmænd, der blev tilbage, mens de store bønder hurtigt gled ud efter 1948.

Det var vigtigt for den danske regering, i dens storstilede kulturelle indsats i Sydslesvig ikke at udfordre tyskerne ved at bygge skoler syd for Sli-Danevirke linjen, hvor regeringen heller ikke troede på, at folk var danske. For Danmark gjaldt det om at være tålsom og fordomsfri over for Tyskland, da Danmark nu (i 1951) kun havde Tyskland at regne med i grænsepolitiske forhold. Heri lå en dansk tilnærmelse til Tyskland.

Det viser igen tydeligt, at Noack lægger vægten på den danske, tyske og britiske stats og slesvig-holstenske delstats politik i Sydslesvig, hvor en tilnærmelse mellem dansk og tysk og mellem Danmark og Tyskland forudsatte, at den politiske bevægelse i Sydslesvig gik tilbage, blev kulturel og fik mindretalsrettigheder. Det er i dette lys, at Danmarks store kulturelle støtte til Sydslesvig og indsats for

København-Bonn mindretalserklæringerne skal ses. En tilnærmelse mellem Danmark og Tyskland var samtidig betinget af, at den kongerigske og nordslesvigske afstand til det tyske efter besættelsen blev formindsket så meget, at Danmark igen fik et godt forhold til det tyske mindretal.

Jeg synes, det er værd at fremhæve, at Danmark kun ville støtte den sydslesvigske bevægelse, hvis den orienterede sig i retning af dansk kultur, men afviste dens politiske krav om indlemelse, som løsrivelsesbevægelsen havde vokset sig stærk på. Denne danske politiske mindretalsskepsis var beslægtet med den mindretalspolitik, som H. P. Hanssen havde anbefalet fra 1918. Danmark, Tyskland og Slesvig-Holsten krævede en klar dansk eller tysk bekendelse og klare nationale skillelinjer. De anerkendte ikke noget, der lå imellem dansk og tysk, fra dansk side i hvert fald ikke noget, der lå længere ude end en danskorientethed.

Troels Rasmussen har sidst givet udtryk for et sådant grundlæggende forbehold mod mindretallene, fordi de har skabt uro om den dansk-tyske grænse, det tyske mindretal i 1930'erne og det danske mindretal i de første efterkrigsår, og han ser deres rolle kun som kulturel. Heri ligger en vis mistro mod politisk stærke mindretal i grænselandet. Han skriver i en artikel i bladet *Pluk fra forskning i Sønderjylland* nr. 2/1998, s. 17-28 om den slesvigske model, at den fik succes, fordi »mindretallene er gået fra en konfrontationskurs til en fredelig sameksistens«, hvor de er blevet til »integrerede kulturelle størrelser, der ved hjælp af de to landes gode intentioner har haft mulighed for at fastholde deres særpræg«. Det er, mener Rasmussen, altså Danmarks og Tysklands gode viljer, der har skabt det gode dansk-tyske forhold og de gode danske og tyske mindretalsvilkår, som

han frakender mindretallene en andel i.

Hans vinkel er den nationale historie, som den fremtræder i hans bog *Den dansk-tyske traktat 1922* (1996) om grænseaftalen mellem Danmark og Tyskland efter genforeningen i 1920. Heri fremhæver han bl.a., at det slesvigske spørgsmål løstes i 1920, og at det derfor frem til besættelsen i 1940 lykkedes Danmark at få et holdbart naboskab til Tyskland, som fortsatte efter 1945 og førte til, at Tyskland ikke rørte ved grænsen. Det skyldtes, antyder han, at Danmark igen tilnærmede sig Tyskland, og at mindretallene fra at have været politiske bevægelser blev kulturelle.

Noack peger selv på, hvor vigtigt det var for Danmark efter 1920 og igen i de første år efter 1945 at forlige Tyskland med, at Nordslesvig i 1920 stemte dansk. Det lå ifølge Noack i forlængelse heraf, at ideen til Kiel-erklæringen af 1949 kom fra det danske udenrigsministerium, der regnede med, at det igen ville komme til det tidligere ulige forhold mellem småstaten Danmark og den politisk og økonomisk stærke magt Tyskland.

Det viser, at Noacks synsvinkel er den nationale. Han tænker således kun i danske og tyske baner, ikke i slesvigske eller sydslesvigske, regionale. Det ses tydeligst af, at han i flæng bruger udtrykkene dansk og danskorienteret om den sydslesvigske bevægelse. Der ligger heri noget kulturelt og en mindretalsforståelse. Noack kalder dog, og heri vil jeg give ham ret, bevægelsen for en politisk bevægelse. Det i sig selv er selvmodsigende og giver kun mening, når begreberne ses i lyset af, at ledelsen i Flensborg gav bevægelsen en dansk form og Hermann Clausen samlede den om en danskorienteret politisk linje. Clausen var i 1946-50 dansk landdagsmand, 1949-53 SSW-forbundsmand og 1950-56 SSW-partiformand. Det er altså

mindretalsledelsens briller, Noack lægger til grund for sin vurdering af bevægelsen som dansk hhv. danskorienteret. Det passer godt til, at Noacks optik jo er de politiske ledere i Danmark, Tyskland, Storbritannien, Slesvig-Holsten og mindretalsledernes i Sydslesvig.

Jeg mener, at Noack underkender de store skel i mindretallet bl.a. mellem Flensborg og det øvrige Sydslesvig og mellem »gamle« fra før og »nye« danske fra efter 1945. Kun østkystens bevægelse med midtpunkter især i Flensborg, Slesvig og Egernførde kan egentlig kaldes danskorienteret, mens vestkystens var slesvigsk, enten den nu var frisisk eller husum-ejderstedsk.

Det kan være grunden til, at Noack s. 102 om den politiske strid i SSW mellem »gammel« og »ny«-dansk skriver, at den almindeligvis misvisende kaldes en strid imellem en ren dansk linje og en hjemstavnslinje. I striden skelnede SSW's ledere skarpt imellem en ren hjemstavnspolitik, der krævede et eget sydslesvigsk forbundsland i Tyskland, og en ren dansk linje, der krævede Sydslesvig genforenet med og kulturelt knyttet til Danmark. I sin behandling af denne strid (s. 169-170) skinner det ligeledes igennem, at Noack betragter denne dybe strid, der var ved at sprænge SSW, som en politisk betinget modsætning, brugt agitatorisk af den »ny«-danske hjemstavnsledelse mod den »gammel«-danske Flensborg-ledelse. Et enkelt sted bruger han også udtrykket »slesvigsk hjemstavns« (s. 164). Alt i alt virker Noack uafklaret om SSW-striden.

Noack bedømmer således de slesvigske hjemstavnsledere Waldemar Reeder, Georg Beckmann og Heinrich Wiebner som folk, der ikke fandt ind i dansk kultur. Det ville de heller ikke. De ledte en politiske bevægelse, der ville til Danmark. De ville enten indlemmes, genforenes eller få et sydslesvigsk selvstyre. I øvrigt var de gode

nok som det, de var: ejderstedere, husumere og tønningere. De dansk-orienterede hjemstavnsledere og Flensborg-ledelsen derimod ville føre bevægelsen ind i dansk kultur ved at udbygge det danske kulturelle arbejde og forbindelsen til Danmark.

Jeg tvivler på, at Noack har ret i, at det var det svindende håb om en snarlig genforening, som førte til det omtalte hårde opgør i SSW sidst i 1940'erne. Disse spændinger mellem før-1945-ledelsen i Flensborg og løsrivelsesbevægelsens ledere var der jo allerede i de første efterkrigsår. Det var snarere, som Noack også skriver s. 182, en kamp om magten over bevægelsens politiske profil og, vil jeg føje til, retten til politisk at lede den selv i tilbagegangen omfattende sydslesvigske hjemstavnsbevægelse.

Kühl sidestiller »ny«-dansk med mindre dansk, mens de egentlige danske og dansk-kulturelle er de »gammel«-danske, som for ham udgør kernen i det danske mindretal. Hans blik på mindretallet er altså »gammel«-dansk, nationalt.

Det samme grundsyn har han i sin teori om mindretallets identitetslag, fremsat i en artikel i bogen *National identitet* (1994), redigeret af Henrik Becker-Christensen. Heri skitserer Kühl det danske mindretal som sat sammen af en række cirkler, der alle samles om det danske. I den første, inderste cirkel mener han, findes det »gamle« dansk mindretal, der er bevidst om dansk sprog og kultur. I den anden findes de mange danskere (rigsdanskere), der kom fra Danmark til Sydslesvig, fordi det for dem var et kald at arbejde nationalt syd for grænsen. I den tredje følger ifølge Kühl de »ny«-danske, der holder fast i det danske, taler dansk og er nært knyttet til dansk kultur. Endelig i den yderste, åbne cirkel befinder sig alle de nytillkomne siden 1970'erne og 80'erne, men også de dele af den »ny«-danske bevæ-

gelse, der ikke skiftede sprog fra tysk til dansk.

Kernen i Kühls teori svarer i det store og hele ikke til forholdene i mindretallet. I mellemkrigsårenes Flensborg talte således næsten alle danske plattysk, få tysk og kun de, der kom fra Nordslesvig, sønderjysk hjemme. Til møderne i Den Slesvigske Forening i den nordlige bydel snakkede man mest dansk, i den sydlige og østlige mest tysk. På Harreslevmark lidt vest for Flensborg var værftsarbejderne i 1931 dansk-nordslesvigske, snakkede sønderjysk og var hundeangete for dansk kultur. De mellemslesvigske småbønder snakkede stort set sønderjysk, mens nogle dog først under det nazistiske tryk skiftede fra plattysk til sønderjysk.

I Slesvig snakkede folk i mindretallet plattysk og i grove træk kun lærerne dansk. I Den Slesvigske Forenings amtsstyrelse for Slesvig amt kunne kun formanden gårdejer Peter Lassen dansk, mens hans hjemmesprog var plattysk. I 1922 forklarede endda den dansk-slesvigske USPD-leder fra Tønning Hans Schaumburg den lille slesvigske bevægelse, der brød frem efter det tyske sammenbrud i 1918, med, at folk ville til Danmark uden at være eller ville være danske. Det gjaldt også for løsrivelsesbevægelsen efter 1945. Den var blot langt større og langt mere omfattende og nåede længere ud end den lille slesvigske bevægelse efter 1918, men det tyske sammenbrud i 1945 stak jo også langt dybere end i 1918. Begge bevægelser var dog politiske i deres udspring.

Noack skriver således i sin bog *Det danske mindretal i Sydslesvig 1920-1945* (1989), at det ikke lykkedes mindretallet at fæstne hele det nationale opbrud efter 1918-20 i det danske. Endnu i 1921-24 holdt store dele af bølgen fast i de danske sympatier, men i 1924-26 var den brudt, og til slutningen faldt stærk indtil 1930. Ved

det tyske rigsdagsvalg i 1924 lå stemmetallet i Flensborg således på 44% af, hvad det var ved folkeafstemningen i 1920, og i de mellemslesvigske landdistrikter på noget under 20%. I 1924 toppede det i Slesvig by og amt, men var mere end halveret i 1929.

Det viser ifølge Noack de stærke svingninger i tilslutningen som et iøjnefaldende træk ved mellemkrigstidens danske mindretal, hvis danske kerne i forhold til svingningernes omfang var beskeden. Han bruger udtrykket »en kerne af varigt dansksindede« (s. 303). Det er et godt udtryk, fordi det omfatter alle de, der har holdt fast i det danske, siden de sluttede sig til mindretallet, og ikke som en selvfølge som Kühl kun betragter alle før-1945-danske som kernen i mindretallet i dag. Der var jo også danske, som under nazismens tryk gled ud af mindretallet for så at vende tilbage som »ny«-danske efter 1945.

Noacks begreb er altså moderne og ikke »gammel«-dansk præget som Kühls, fordi Noacks, brugt på dagens mindretal, omfatter de danske, der holdt fast i deres tilhørsforhold til mindretallet, siden de i mellemkrigsårene, de første efterkrigsår eller siden 1970'erne og 80'erne sluttede sig til det. De udgør kernen i mindretallet, uanset om de taler dansk eller plat-tysk til daglig eller kan dansk, og uanset om de er dansk eller tysk gifte eller gift med en fra mindretallet. De er knyttet til det danske igennem skole, forening, Flensborg Avis, bibliotek eller børn og familie i Danmark. Det ændrer dog ikke ved, at de også eller kun holder den tyske avis, hvis de holder avis. Hvis de kan dansk, taler de tit dansk med de i mindretallet, der taler dansk hjemme. En del af dem kan imidlertid kun tysk eller plattysk.

Jeg vil dog tro, at Kühls »gamle« før-1945-danske mindretalsbegreb gælder for de flensborgske ledere og i et vist omfang den mellemslesvigske del af

mindretallet. I hvert fald gælder det for de kulturelt toneangivende i det »gamle« flensborgske mindretal, at de efter 1945 slørede, at de fra det tyske eller slesvigske i mellemkrigstiden havde sluttet sig til det danske. Deres erindring og den danske historie syd for grænsen gled sammen i deres selvforståelse af, at de som danske fra før 1945 var de egentlige danske, og at de altid havde været danske.

Til gengæld fandtes der i Slesvig by »gamle« danske, som var lige så danskorienterede og talte lige så meget plat-tysk som de »ny«-danske, selv om det for begge var naturligt, at de hørte til nordpå, i Danmark.

De lærere, der kom fra Danmark, indgik i et interessefællesskab med mindretallets egne lærere, enten de nu var udgået fra det »gamle« eller »nye« danske mindretal. Der var ingen kulturel forskel imellem dem, de skelnede heller ikke selv imellem deres forskellige baggrund, og de ville alle gøre mindretallet dansk-kulturelt. Jeg synes derfor, det er meningsløst at skille dem ad i en teori, som Kühl gør.

Af de nytilkomne siden 1970'erne er kun en mindre del ansatte i mindretallet eller ledende i anden række, og ingen af dem sidder i den snævre ledelse.

Jeg har i øvrigt i mindretallet her i Slesvig bemærket en tilbøjelighed til at kalde de »ny«-danske familier i byen for »gamle familier«, fordi der kun er et par »gamle« danske familier tilbage. Til gengæld traf jeg under mit interviewarbejde i 1985-88, hvor jeg på bånd optog 192 samtaler med mennesker i mindretallet, i Tønning og Mellemslesvig stadig på en udtalt »gammel«-dansk bevidsthed hos familier, hvis danskhed gik tilbage til 1918-20 og 1920'erne og 30'erne. Kun et par familiers danske baggrund gik tilbage til før 1914. Endnu i 1993 reagerede »gammel«-danske i Flensborg meget stærkt på min artikelrække »Folk, kri-

tik og kultur i det danske mindretal før 1945« i Flensborg Avis, hvad de ikke gjorde uden for Flensborg.

Kühl beklager, at Noack ikke har gennemgået Hermann Clausens privattarkiv, da det tilføjer en del om Clausens tid i Forbundsdagen i 1949-53. Det passer ikke. Clausen har i sine erindringer *Der Aufbau der Demokratie in der Stadt Schleswig nach zwei Weltkriegen* (1966) skrevet bl.a. om sit politiske virke i 1918-32 og 1945-48 i Slesvig og i artiklen »Ti års politik i Sydslesvig«, s. 387-570 i *Sydslesvig i dag* (1956), redigeret af G. K. Brøndsted om sin ledende politiske stilling i Sydslesvig i 1945-56, herunder om sit forbundsdagsarbejde. Hans arkiv, som jeg også har gennemgået, føjer i det store og hele intet til disse erindringer, og af det, der er om hans tid i Bonn, ligger vægten på referaterne fra forbundsdagsmøderne. Det er et godt arkiv, der fint anskueliggør Clausens politiske nøglestilling i den sydslesvigske bevægelse, men det er ikke vigtigt for sydslesvigpolitikken, som jo er Noacks emne. Det overser Kühl.

En dansk tilgang er den bedste til dansk Sydslesvig-politik. Vil man derfor forstå den danske, tyske og britiske stats og slesvig-holstenske delstats politiske spil om Sydslesvig, må synsvinklen nødvendigvis være national.

Det er på de vilkår, at Noack med sine to afsluttende bind har skabt en kyn- dig fremstilling af især dansk Sydslesvig-politik i tiåret efter 1945, som vil blive stående.

Jeg tror, at man kun ved at godtage, at mindretallet ikke entydigt er dansk, men også ligger imellem noget dansk og tysk, vil kunne forstå det særlige ved mindretallets identitet. Den er ikke bare national, men også regional, og der findes tillige en spænding i forhold til det nationale.

For at få hold på den, må man skildre det danske mindretals udvikling, set i lyset af dansk og tysk politik og udviklingen i det dansk-tysk forhold. Det gør jeg i mit forskningsarbejde, der vil skildre, hvordan en omfattende sydslesvigsk løsrivelsesbevægelse efter 1948 blev til et lille, meget dansk og kulturelt mindretal i 1971, som frem til 1998 blev stadig mere sydslesvigsk. Jeg vil forklare, hvorfor det er sket og påvise, hvilke politiske og kulturelle følger, det fik for mindretallet.

Det, jeg har i sinde, vil ikke kun give ny viden om sydslesvigsk politik og den særlige sydslesvigske kultur og identitet, men også belyse, hvordan et mindretal påvirker og påvirkes af den stat, det forholder sig til. Det vil dermed bidrage til den internationale forskning i nationale mindretal.